

MALGORZATA RÓSZKIEWICZ
Szkola Główna Handlowa
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski

UWARUNKOWANIA POZYCJI POTRZEBY BEZPIECZEŃSTWA W OKRESIE STAROŚCI W STRUKTURZE POTRZEB POLSKICH GOSPODARSTW DOMOWYCH

Zmiany systemu zabezpieczeń emerytalnych zostały wymuszone przez przemiany demograficzne związane z drugim przejściem demograficznym. Starzenie się populacji, powodujące znaczne obciążenie ludności w wieku produkcyjnym ludnością w wieku poprodukcyjnym, prowadziło wprost do niewydolności budżetowej państwa. Konieczne stało się odejście od systemu repartycyjnego, w którym bezpieczeństwo emerytalne było gwarantowane przez państwo, według zasady solidarności społecznej, i zastąpienie go systemem, w którym bezpieczeństwo materialne w okresie starości uzależnione byłoby, przynajmniej w znacznej części, od indywidualnej zapobiegliwości obywateli. W myśl tej ogólnej zasady przebiegały działania składające się na reformę systemu ubezpieczeń społecznych realizowane od 1999 r. W chwili obecnej zostały wprowadzone dwa tzw. filary reformy, obejmujące obowiązkowe ubezpieczenie w ramach ZUS oraz, dla większości roczników, dobrowolne ubezpieczenie w OFE.

Uzależnienie indywidualnego bezpieczeństwa materialnego od sposobu gospodarowania zasobami gospodarstw domowych, koncentruje uwagę na czynnikach mających wpływ na strukturę wydatków gospodarstw domowych, a szczególnie na podział dochodu będącego do dyspozycji na konsumpcję i oszczędności. Teorie ekonomiczne głoszą wręcz, że lęk przed spadkiem dochodów w okresie emerytalnym jest motorem gromadzenia oszczędności w fazie aktywności zawodowej (tzw. hipoteza cyklu życia F. Modiglianiego i A. Ando [Modigliani, Brumberg, 1954]). Badania empiryczne wskazują, że istnieje związek między rodzajem systemu emerytalnego oraz oszczędzaniem w gospodarstwach domowych [Liberda, 1999; Feldstein, 1995; Daly, 1983]. Zagadnienia te odnoszą się do dystrybucji dochodów między konsumpcją i oszczędzaniem, co w skali gospodarstwa domowego przyjęło się określać mianem zachowań ekonomicznych.

Wyjaśnienie indywidualnych zachowań ekonomicznych odnosi się do teorii mikroekonomicznych popytu oraz teorii wyjaśniających wybory konsumenckie. W tym zakresie można wyróżnić dwa główne nurty intelektualne. Pierwszy ukształtowany został przez teorię użyteczności sformułowaną przez W. S. Jevonsa, C. Mengera oraz L. Walrasa [Górski, Sierpiński, 1977], drugi zaś przez koncepcję psychologii gospodarczej G. Katona [1975], a której elementy można odnaleźć już w pracach T. Veblena [Górski, Sierpiński, 1977]. Oba nurty łączy przekonanie, że rejestrowane zachowania jednostek w zakresie dystrybucji dochodu mają jednakże

swą pierwotną przyczynę w strukturze preferencji, czyli w hierarchii potrzeb, do zaspokojenia których dąży jednostka. Prace prowadzone na przełomie lat 1998/99 [Perek–Białas, Rószkiewicz, 1999] pozwoliły zidentyfikować ekonomiczne, społeczne i demograficzne czynniki mające wpływ na gromadzenie zasobów w gospodarstwach domowych oraz pozwoliły przyjąć, że potrzeba zabezpieczenia okresu starości jest odczuwana w skali gospodarstwa domowego, zaś w ramach gospodarstwa są prowadzone działania, które mają na celu jej zaspokojenie. Określenie miejsca tego typu potrzeby wśród potrzeb, które identyfikują gospodarstwa domowe, stało się celem badania empirycznego, zrealizowanego w formie badania z kwestionariuszem ankietowym, na losowej próbie 1322 dorosłych Polaków w wieku przedemerytalnym. Badanie zrealizowano pod koniec 2001r., w dwa lata po wprowadzeniu reformy systemu ubezpieczeń społecznych.

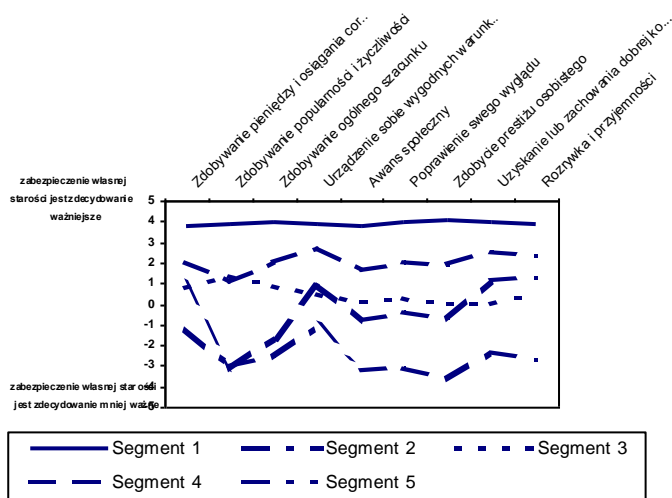
W badaniu empirycznym wykorzystano klasyfikację potrzeb zaproponowaną w 1949 r. przez V. Schraba [Rudnicki, 2000], gdyż w przeciwieństwie do innych klasyfikacji jest ona dobrze powiązana z rzeczywistością gospodarki rynkowej oraz wyróżnia wprost wśród wymienionych potrzeb potrzebę zabezpieczenia okresu starości. Przedmiotem oceny były zatem wyróżnione w tej klasyfikacji takie potrzeby jak: potrzeba zdobywania pieniędzy i osiągania coraz wyższych dochodów, potrzeba zabezpieczenia warunków życia na starość, potrzeba zdobywania popularności i życzliwości, potrzeba zdobywania ogólnego szacunku, potrzeba urządzenia sobie wygodnych warunków życia, potrzeba awansu społecznego, potrzeba poprawienia swego wyglądu, potrzeba zdobycia prestiżu osobistego, potrzeba uzyskania lub zachowania dobrej kondycji fizycznej, potrzeba rozrywki i przyjemności. Respondenci posługując się 11-stopniową skalą typu Stapela oceniali ważność bezpieczeństwa w okresie starości względem pozostałych potrzeb wyróżnionych w tej klasyfikacji¹. Taka zasada pomiaru pozwoliła z jednej strony na określenie pozycji potrzeby zabezpieczenia okresu starości w grupie wszystkich wyróżnionych potrzeb, z drugiej zaś dała możliwość skonstruowania struktury preferencji uwzględniającej wszystkie wyróżnione potrzeby. Relatywne znaczenie każdej z wyróżnionych potrzeb, dające podstawę do konstrukcji rankingu preferencji, określono poprzez porównanie wartości średnich do wartości skrajnych w przyjętej skali ocen. Wynik ten wyrażono w procentach. Poszukując jednorodnych grup pod względem układu preferencji względem ważności poszczególnych potrzeb wykorzystano metodą *k*-średnich, wyznaczając pięć segmentów. Wyodrębniono dwa segmenty, w których potrzeba zabezpieczenia własnej starości zajmuje pierwszorzędną pozycję, oraz trzy segmenty o zdecydowanie niższej jej randze w strukturze potrzeb, lecz równocześnie o odmiennych układach preferencji, jeśli chodzi o pozostałe potrzeby. Relatywną ważność potrzeby zabezpieczenia okresu starości względem pozostałych potrzeb wyróżnionych w klasyfikacji V. Schraba w każdym z wyróżnionych segmentów prezentuje rys. 1.

---

¹ W zaproponowanej skali uwzględniono pięć poziomów odnoszących się do uznawania tej potrzeby za mniej ważną względem każdej z pozostałych potrzeb oraz pięć pozycji odnoszących się do uznawania tej potrzeby za ważniejszą i jedną pozycję odnoszącą się do uznawania tej potrzeby za tak samo ważną względem ocenianych potrzeb.

Pierwszy z wyróżnionych segmentów skupił 24,4% badanych. Respondenci należący do tego segmentu lokalizowali potrzebę zabezpieczenia własnej starości na pierwszej pozycji, jako ważniejszą od wszystkich pozostałych potrzeb. Ponadto cechą charakterystyczną tego układu preferencji jest znaczny dystans, który dzieli pozostałe potrzeby od potrzeby zabezpieczenia starości, oraz w miarę równorzędne znaczenie wszystkich pozostałych potrzeb, co przejawia się małym zróżnicowaniem ich relatywnego znaczenia względem potrzeby zabezpieczenia własnej starości. Na tej podstawie można przyjąć, że segment ten skupił respondentów, którym można przypisać typ preferencji zdominowany przez potrzebę zabezpieczenia własnej starości. Segment ten charakteryzuje pierwszeństwo potrzeb związanych z kondycją materialną względem potrzeb związanych z życiem społecznym i osobistym. Taki układ preferencji sugeruje, że osoby, dla których jest on właściwy w znacznym stopniu koncentrują się na rynkowych wymiarach życia i w znacznym stopniu odczuwają dolegliwości przemian składających się na okres transformacji (tab. 1).

Rys. 1 Pozycja zabezpieczenia własnej starości względem wyróżnionych potrzeb w każdym z wyodrębnionych segmentów respondentów

Źródło: obliczenia własne

Segment drugi skupił 30,5% respondentów. Również w tym segmencie respondenci lokalizowali potrzebę zabezpieczenia własnej starości na pierwszym miejscu, jednakże w przeciwieństwie do układu preferencji właściwego segmentowi pierwszemu potrzeby tej nie dzieli od innych potrzeb tak duży dystans. Niemniej również w tej grupie respondentów pozostałe potrzeby zajmują w miarę równorzędną pozycję. Cechą charakterystyczną, odróżniającą tę grupę od wcześniej opisanej, jest wyższa pozycja potrzeb związanych z życiem społecznym i sukcesem osobistym niż potrzeb o charakterze materialnym i konsumpcyjnym. Segment ten skupił

respondentów, którym można przypisać typ preferencji o jedynie wyróżniającej się potrzebie zabezpieczenia własnej starości (tab. 2).

Tab. 1 Ranking preferencji w pierwszym segmencie respondentów

Rodzaj potrzeby	Relatywne znaczenie potrzeby (zabezpieczenie własnej starości = 100)
Zabezpieczenie własnej starości	100,0
Zdobywanie pieniędzy i osiąganie coraz wyższych dochodów	25,0
Awans społeczny	24,4
Rozrywka i przyjemności	24,0
Urządzenie sobie wygodnych warunków życia	23,2
Zdobywanie popularności i życzliwości	22,4
Uzyskanie lub zachowania dobrej kondycji fizycznej	21,6
Zdobywanie ogólnego szacunku	20,6
Poprawienie swego wyglądu	20,4
Zdobycie prestiżu osobistego	18,6

Źródło: obliczenia własne

Tab. 2 Ranking preferencji w drugim segmencie respondentów

Rodzaj potrzeby	Relatywne znaczenie potrzeby (zabezpieczenie własnej starości = 100)
Zabezpieczenie własnej starości	100,0%
Zdobywanie popularności i życzliwości	59,4
Awans społeczny	67,4
Zdobycie prestiżu osobistego	62,8
Zdobywanie pieniędzy i osiąganie coraz wyższych dochodów	61,0
Poprawienie swego wyglądu	60,6
Zdobywanie ogólnego szacunku	60,0
Rozrywka i przyjemności	54,0
Uzyskanie lub zachowania dobrej kondycji fizycznej	50,2
Urządzenie sobie wygodnych warunków życia	46,2

Źródło: obliczenia własne

Trzeci z wyróżnionych segmentów skupił 23,6% respondentów. Cechą charakterystyczną układu preferencji tej grupy jest w miarę równorzędna pozycja potrzeb związanych z życiem osobistym i potrzeby bezpieczeństwa w okresie starości. Pozwala to sądzić, że w tej grupie zabezpieczenie starości jest równie ważne jak szczęście osobiste i zadowolenie z życia. Ponadto można tu odnotować wyższą pozycję tej grupy potrzeb względem potrzeb materialnych oraz związanych z życiem społecznym. Jednakże różnice między ich pozycjami w rankingu nie są znaczne, co

skłania do uznania, że segment ten tworzą respondenci, którym można przypisać typ preferencji o równorzędnych potrzebach lub mówiąc inaczej, o braku wyraźnych preferencji (tab. 3).

Tab. 3 Ranking preferencji w trzecim segmencie respondentów

Rodzaj potrzeby	Relatywne znaczenie potrzeby (zabezpieczenie własnej starości = 100)
Uzyskanie lub zachowania dobrej kondycji fizycznej	101,2
Zdobycie prestiżu osobistego	100,6
Zabezpieczenie własnej starości	100,0
Awans społeczny	98,8
Poprawienie swego wyglądu	95,4
Urządzenie sobie wygodnych warunków życia	90,8
Rozrywka i przyjemności	90,6
Zdobywanie pieniędzy i osiąganie coraz wyższych dochodów	84,8
Zdobywanie ogólnego szacunku	82,6
Zdobywanie popularności i życzliwości	73,8

Źródło: obliczenia własne

Tab. 4 Ranking preferencji w czwartym segmencie respondentów

Rodzaj potrzeby	Relatywne znaczenie potrzeby (zabezpieczenie własnej starości = 100)
Zdobywanie popularności i życzliwości	162,8
Zdobywanie ogólnego szacunku	134,8
Awans społeczny	117,0
Zdobycie prestiżu osobistego	114,0
Poprawienie swego wyglądu	108,8
Zabezpieczenie własnej starości	100,0
Urządzenie sobie wygodnych warunków życia	81,6
Zdobywanie pieniędzy i osiąganie coraz wyższych dochodów	81,4
Uzyskanie lub zachowania dobrej kondycji fizycznej	77,2
Rozrywka i przyjemności	76,2

Źródło: obliczenia własne

Segment czwarty skupił 10,7% respondentów. Jego cechą charakterystyczną jest plasowanie potrzeby bezpieczeństwa w okresie starości na środkowych pozycjach analizowanej hierarchii. Potrzeba ta jest zdecydowanie mniej ważna od potrzeb związanych z życiem społecznym i osobistym, lecz ważniejsza od potrzeb o charakterze materialnym oraz związanych ze zdrowiem i rozrywką. Segment ten

reprezentuje typ preferencji, w którym potrzeba bezpieczeństwa w okresie starości została zdominowana przez potrzeby związane z pozycją społeczną (tab. 4).

Ostatni z wyróżnionych segmentów skupił 10,8% respondentów. Charakteryzuje go postrzeganie potrzeby zabezpieczenia własnej starości jako najmniej ważnej względem wszystkich pozostałych potrzeb. Ponadto w tym układzie preferencji dominują potrzeby związane z życiem osobistym i społecznym nad potrzebami materialnymi (tab. 5).

Tab. 5 Ranking preferencji w piątym segmencie respondentów

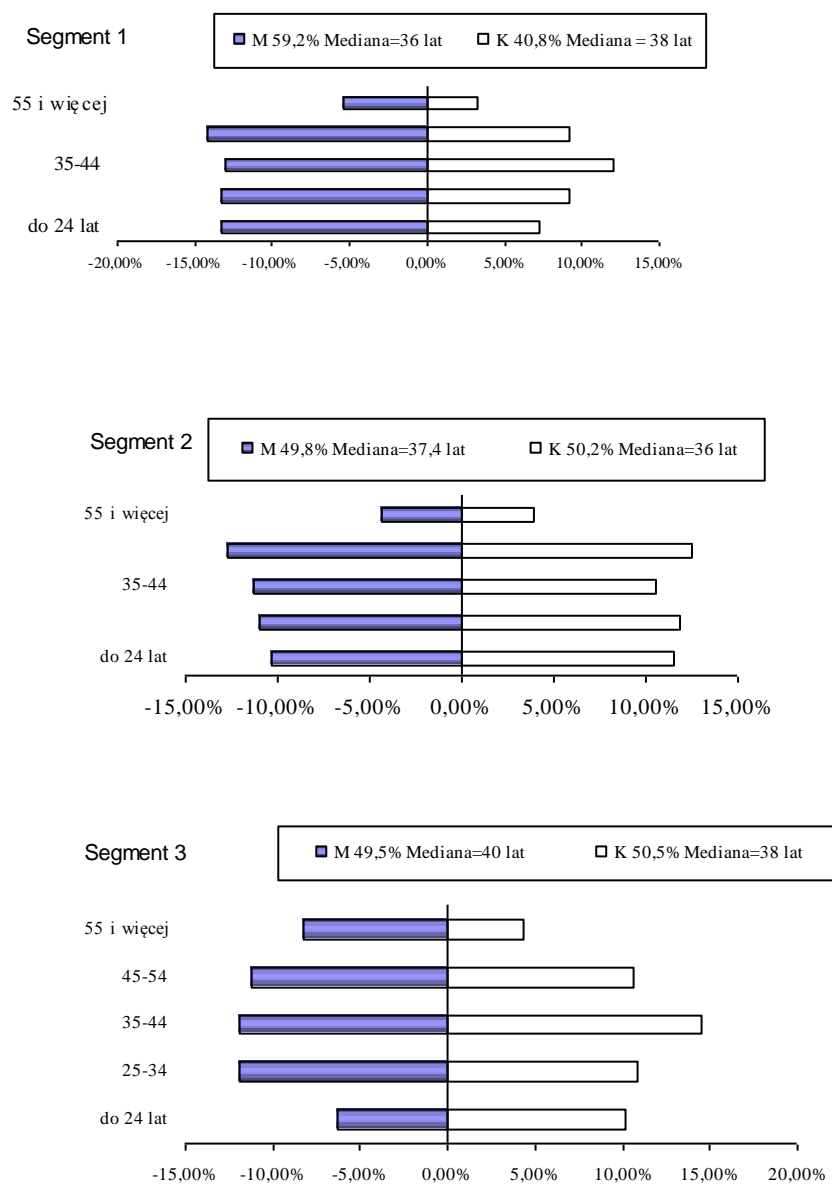
Rodzaj potrzeby	Relatywne znaczenie potrzeby (zabezpieczenie własnej starości = 100)
Zdobycie prestiżu osobistego	172,0
Awans społeczny	166,0
Poprawienie swego wyglądu	162,8
Zdobywanie popularności i życzliwości	160,6
Rozrywka i przyjemności	154,8
Zdobywanie ogólnego szacunku	151,0
Uzyskanie lub zachowania dobrej kondycji fizycznej	147,4
Zdobywanie pieniędzy i osiąganie coraz wyższych dochodów	124,6
Urządzenie sobie wygodnych warunków życia	121,4
Zabezpieczenie własnej starości	100,0

Źródło: obliczenia własne

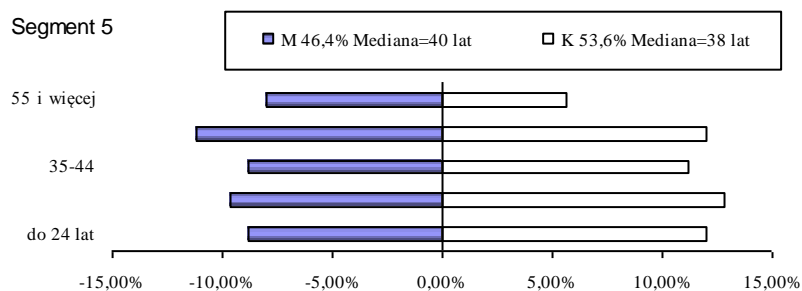
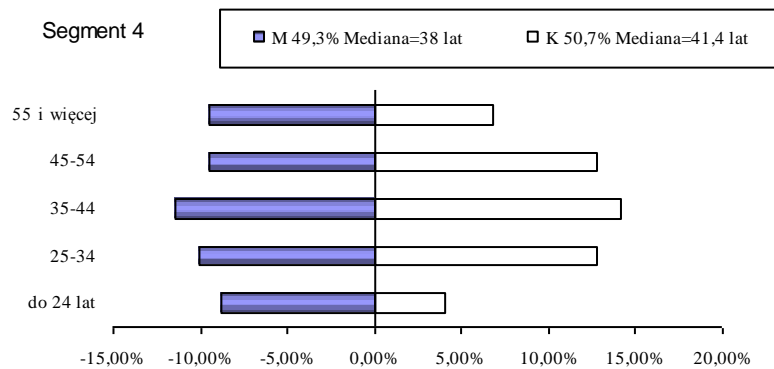
Wyróżnione segmenty w małym stopniu różnicują cechy społeczno-demograficzne. Wyodrębnione grupy praktycznie nie różnią się strukturą ze względu na płeć. Zdecydowane odmienności dotyczą jedynie segmentów o skrajnie odmiennych układach preferencji. W segmencie pierwszym, zdominowanym przez potrzebę zabezpieczenia własnej starości, wyraźnie przeważają mężczyźni. Są oni również relatywnie młodszy. Mediana wieku mężczyzn w tym segmencie wynosi 36 lat, kobiet zaś 38 lat. Z kolei w segmencie o marginalnej pozycji tej potrzeby (segment 5) przeważają kobiety, które są relatywnie młodsze od mężczyzn w tej grupie. Mediana wieku kobiet w tym segmencie wynosi 38,3 lat, mężczyzn zaś 40 lat. Segment ten charakteryzuje najbardziej równomierna struktura wieku. Najstarszy wiekiem wydaje się być segment czwarty, gdzie mediana wieku wynosi 41 lat, zaś najmłodsze wiekiem są segmenty pierwszy i drugi. Strukturę wieku i płci wyróżnionych segmentów zestawiają piramidy wieku przedstawione na rys. 2.

Inne wyraźne odmienności o charakterze demograficznym dotyczą znacznej odmienności struktury według stanu cywilnego w segmencie czwartym i piątym. W segmencie czwartym znacznie częściej niż w pozostałych występują osoby o ustabilizowanej sytuacji rodzinnej, zaś w segmencie piątym będące niezależne (niezamężne, rozwiedzione lub owdowiałe). Są one również w mniejszym stopniu obciążone nieletnimi dziećmi.

Rys. 3 Struktura według wieku i płci wyróżnionych pięciu segmentów

Źródło: obliczenia własne

Podobieństwo profili demograficznych sugeruje, że wyjaśnienia ujawnionych układów preferencji należy szukać w innych uwarunkowaniach, do których w pierwszym rzędzie należą czynniki ekonomiczne. Wyniki badania potwierdziły zasadność dochodowego wyjaśniania tworzenia się zasobów i gromadzenia zabezpieczeń materialnych, tak jak to ujmuje ekonomiczna hipoteza cyklu życia. Zgodnie z ekonomicznymi teoriami tworzenia zasobów w gospodarstwach domowych, a zatem również tworzenia materialnych zabezpieczeń, podstawowym czynnikiem tak intensywnie odczuwanej potrzeby bezpieczeństwa w okresie starości wśród ponad połowy badanych okazały się uwarunkowania dochodowe. Odnotowano wyraźne współwystępowanie między pozycją potrzeby zabezpieczenia okresu starości w strukturze potrzeb z poziomem dochodów oraz stanem zamożności w ogóle. Wysoka pozycja potrzeby zabezpieczenia starości w strukturze potrzeb jest w pierwszej kolejności wynikiem braku środków materialnych, umożliwiających tworzenie zasobów i ogólnego poczucia zagrożenia bezpieczeństwem materialnym. Widoczną prawidłowością jest bowiem przesuwanie się na niższe pozycje w zbudowanej strukturze preferencji potrzeby zabezpieczenia własnej starości wraz ze wzrostem średnich miesięcznych dochodów na 1 osobę w gospodarstwie

domowym. Z prawidłowością tą współwystępuje również wzrost możliwości oszczędzania. Im niższą pozycję zajmuje potrzeba zabezpieczenia własnej starości względem pozostałych potrzeb, tym częściej deklarowano możliwość oszczędzania pewnej części dochodów. O dobrej sytuacji materialnej respondentów marginalizujących bezpieczeństwo w okresie starości świadczy również fakt, że częściej niż w pozostałych segmentach występowały tu osoby, które w 2001 r. mogły oszczędzać regularnie, w każdym miesiącu odkładając część dochodów. Zaobserwowane prawidłowości dochodowe zestawia tab. 6.

Tab. 6 Mediana średnich miesięcznych dochodów na 1 osobę w gospodarstwie oraz odsetek osób, które w 2001 r. zaoszczędziły część dochodów według wyróżnionych segmentów

Segment	Średni miesięczny dochód na 1 osobę (w zł)	Frakcja osób, które w 2001 r. mogły zaoszczędzić część dochodów (w %)			Osoby, które nie oszczędzały (w %)
		Ogółem	Oszczędzający regularnie	Oszczędzający sporadycznie	
1	524,5	20,6	13,3	7,3	79,4
2	597,1	22,6	11,7	10,9	77,4
3	631,4	23,6	12,5	11,1	76,4
4	630,3	30,9	16,4	14,5	69,1
5	643,1	29,8	19,1	10,7	70,2

Źródło: obliczenia własne

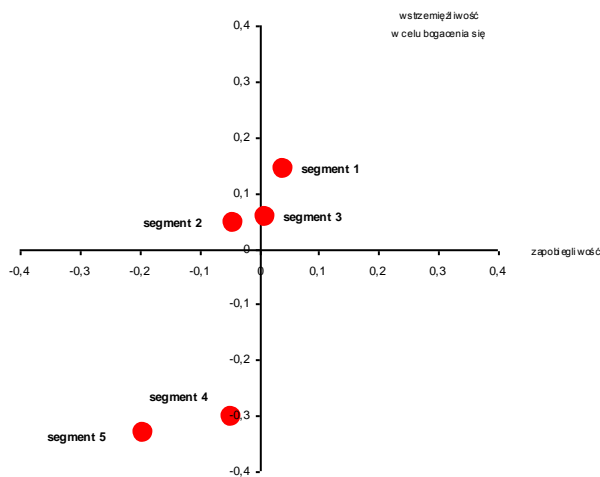
Dodatkowych informacji na temat uwarunkowań pozycji potrzeby zabezpieczenia własnej starości w analizowanych strukturach dostarcza powiązanie wyodrębnionych układów preferencji z postawami wobec oszczędzania. Postawy wobec oszczędzania opisano za pomocą dwóch wymiarów, wyodrębnionych metodą analizy czynnikowej na podstawie opinii badanej grupy respondentów na temat wyróżnionych motywów oszczędzania. Wśród wskazanych motywów wystąpiły: tworzenie rezerw na nieprzewidziane wydatki, dofinansowanie ewentualnie niższych dochodów w niedalekiej przyszłości, dofinansowanie ewentualnie niższych dochodów w okresie emerytalnym, osiąganie zysków z kapitałów w myśl zasady „pieniądz rodzi pieniądz”, umożliwienie stopniowego zwiększania bieżących wydatków w myśl zasady „pozwolić sobie na więcej”, zapewnienie poczucia niezależności i możliwości swobodnej realizacji swoich zamiarów, zdobycie kapitału na działalność gospodarczą, chęć pozostawienia po sobie majątku (chęć pozostawienia spadku), generalna zasada, by nie wydawać pieniędzy, oraz chęć zakupu trwałych dóbr materialnych (np. samochód, nieruchomości, antyki, dzieła sztuki, biżuteria, itp.). Ograniczenie się do takiej listy potencjalnych motywów oszczędzania było podyktowane jej zbieżnością z powszechnie akceptowaną w literaturze listą motywów zdefiniowaną przez J. M. Keynesa [1956] i ich weryfikacją dokonaną przez G. Katonę oraz sugestiami w tym zakresie M. Browninga i A. Lusardi [1996].

Postawy wobec oszczędzania opisały dwa konstrukty, z których pierwszy, odnosząc się do pierwszych trzech wymienionych wyżej motywów oszczędzania, opisywał postawę zapobiegliwą, drugi z kolei, integrował pozostałe, co pozwoliło nadać mu interpretację związaną z wstrzemięźliwością w celu bogacenia się.

Zastosowana metoda analizy czynnikowej pozwoliła wyskalować obie kategorie, które łącznie odtworzyły 54% wyjściowego zbioru danych, zaś adekwatność zbioru danych do założeń modelu analizy czynnikowej mierzona statystyką K–M–O wyniosła 0,845.

W skonstruowanym za pomocą wymiarów odnoszących się do postaw wobec oszczędzania w układzie współrzędnych wyodrębnione segmenty zajęły bardzo charakterystyczne pozycje, co ilustruje rys. 3. Z dokonanego pozycjonowania wyodrębnionych układów preferencji wynika, że o wysokiej pozycji potrzeby bezpieczeństwa w okresie starości w strukturze potrzeb wydaje się w największym stopniu decydować postrzeganie oszczędzania przez pryzmat zarówno zapobiegliwości, jak i wstrzemięźliwości w celu bogacenia się. Słabnięcie tej skłonności powoduje obniżanie się pozycji potrzeby zabezpieczenia własnej starości w analizowanej hierarchii, przy czym bardziej wyraziste zmiany dotyczą postawy związanej z wstrzemięźliwością w celu bogacenia się, natomiast mniej wyraziste występują w przypadku postawy zapobiegliwości. Wyniki te sugerują, że zapobiegliwość, mniej zróżnicowana między wyróżnionymi grupami preferencji, jest wartością o bardziej ogólnym charakterze, natomiast wstrzemięźliwość ma mocniejsze podstawy materialne. Osoby o postawach bardziej dystansujących się wobec wstrzemięźliwości są bowiem znacznie lepiej sytuowane. Ich relatywnie lepsza sytuacja ekonomiczna pozwala bardziej dystansować się wobec potrzeby bogacenia się.

Rys. 3 Rozkład wartości zmiennej skalującej wstrzemięźliwość w badanej grupie respondentów

Źródło: opracowanie własne

Uwzględnienie postaw wobec oszczędzania w analizie układów preferencji ujawniło zatem, że osoby odczuwające najsilniej lęk o swoją przyszłość w okresie starości ujawniają postawy wysoce racjonalne, mające swe podłoże w warunkach ekonomicznych. Poprawa warunków ekonomicznych osłabia zaś ostrość zarówno postaw wobec potrzeby gromadzenia zasobów, jak i odczuwania konieczności zapewnienia sobie bezpieczeństwa w okresie starości.

* * *

Zrealizowane badanie empiryczne pozwoliło na wyodrębnienie pięciu typów preferencji, wyraźnie różniących się pozycją potrzeby zabezpieczenia własnej starości oraz stopniem jej konkurencyjności względem pozostałych potrzeb wyróżnionych w klasyfikacji V. Schraab. Wyniki badania wskazują, że w populacji polskiej najliczniejsze są te segmenty, w których potrzeba zabezpieczenia własnej starości zajmuje pierwszą pozycję w deklarowanej hierarchii potrzeb, przy czym niższa pozycja potrzeby zabezpieczenia własnej starości współwystępuje z relatywnie lepszą sytuacją ekonomiczną. Czynniki demograficzne i społeczne nie oddziałują na układy preferencji tak silnie jak uwarunkowania ekonomiczne. Przeprowadzana analiza ujawniając, że dla więcej niż połowy badanych potrzeba bezpieczeństwa w okresie starości jest ważniejsza od wszystkich innych potrzeb, wskazała tym samym jak duży jest zakres braku poczucia bezpieczeństwa związanego z okresem emerytalnym. Wyraźne współwystępowanie braku poczucia tego typu bezpieczeństwa z relatywnie gorszą kondycją ekonomiczną wskazuje, że znaczna grupa gospodarstw domowych może być w takiej sytuacji, która uniemożliwia im samozabezpieczenie się wkalkulowane w ramy przemian systemu zabezpieczeń społecznych. Stanowi to mocniejsze uzasadnienie dla kontynuowania reformy systemu emerytalnego, którego założeniem jest instytucjonalne wymuszenie oszczędzania tylko i wyłącznie w celu zgromadzenie zasobów na okres emerytalny, czyli generowanie oszczędności wymuszonych.

Relacja między potrzebą zabezpieczenia własnej starości oraz innymi potrzebami, do zaspokojenia których dąży jednostka, jest wynikiem oddziaływania wielu czynników. Po pierwsze, należy podkreślić specyficzność tej potrzeby względem pozostałych potrzeb wyróżnionych w hierarchii. Potrzeba ta zakłada realną możliwość dożycia okresu starości i perspektywy przeżywania tego okresu jakiś czas. Musi to być okres na tyle długi, by myśleć o konieczności zabezpieczenia swego bytu w tym czasie. Tego typu świadomość społeczna jest rezultatem trwałych zmian w demograficznych warunkach funkcjonowania społeczności i utrwalenia się światopoglądu, że okres starości stanowi immanentny etap życia ludzkiego. Występowanie tego typu potrzeb jest zatem rezultatem przekonania o dobrej kondycji społeczeństwa i niejako nieuchronności starości jako kolejnego etapu życia. Tego typu świadomość wiąże się z pewną dojrzałością w rejestracji zdarzeń społecznych i dotyczy tych, dla których okres starości staje się realną perspektywą. Po drugie,

obok warunku uświadomienia potrzeby, jej manifestowanie jest wynikiem braku możliwości zaspokojenia. Natomiast plasowanie tej potrzeby na pozycjach marginalnych może być rezultatem zaspokojenia potrzeby zabezpieczenia starości, a więc przekonania o posiadaniu dostatecznych zasobów lub takich ustanowień, które takie bezpieczeństwo gwarantują. Dotyczyć to będzie zatem ludzi zamożnych oraz ludzi starszych, którzy osiągną wiek emerytalny w niedalekiej perspektywie, i którym reforma systemu emerytalnego ustawowo gwarantuje zabezpieczenie materialne starości.

Literatura:

1. Browning M., Lusardi A., 1996, *Household Saving: Micro Theories and Micro Facts*, "Journal of Economic Literature", Vol. XXXIV, December, 1797–1855
2. Daly M. J., 1983, *Some Microekonometric Evidence Concerning the Effect of the Canada Pension Plan on Personal Saving*, "Economica", 50, 63–69
3. Feldstein M., 1995, *Social Security and Saving: New Series Evidence*, "Working Paper", nr 5054, NBER
4. Górski J., Sierpiński W., 1977, *Historia powszechnej myśli ekonomicznej 1870–1950*, PWN, Warszawa
5. Katona G., 1975, *Psychological Economics*, Elsevier, New York
6. Keynes, J. M., 1956, *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, PWN, Warszawa
7. Modigliani F., Brumberg R., 1954, *Utility Analysis and the Consumption Function: An Interpretation of the Cross-Section Data*, [w:] Kurihara K. (ed.), *Post-Keynesian Economics*, New Brunswick, Rutgers University Press, 388–436
8. Liberda B., 1999, *Wpływ reformy systemu ubezpieczeń społecznych w Polsce na oszczędności*, „Gospodarka Narodowa”, nr 5–6, 1–16
9. Perek-Białas J., Rószkiewicz M., 1999, *Sklonność gospodarstw domowych do oszczędzania w celu zabezpieczenia okresu starości*, PONT Info., Warszawa
10. Rudnicki L., 2000, *Zachowanie konsumenta na rynku*, PWE, Warszawa